

MAHALLİLEŞME ve NEDİM'İN ŞARKILARI

Rasih ERKUL*

ÖZET

“Kökü geçmiş asırlara dayanan mahallileşme”, yerli unsurların, gelenek ve göreneklerin edebiyata girmesi olarak, 18. yüzyılda, daha da hızlanır. Şiirlerinde yerli unsurları daha çok kullanan Nedim, bu cereyanın en güçlü temsilcisidir. Koşma ve türkülerin etkisiyle ortaya çıkan şarkı, Nedim ile yaygınlaşır. Kaside yazması gereken durumlarda da, yazdığı şarkılarla Nedim, her şeyi ile İstanbul'u anlatır. Gazelleri gibi gönlünün heveslerini terennüm ettiği şarkılarının da ilham kaynağı, yaşayan insan güzelleridir.

Böylece Nedim, özellikle dil alanında kendini gösteren sadeleşme uygulamalarının “mahallileşme cereyanı” adıyla 18. yüzyılda vücut bulmasında en önemli rolü oynar. Artık divan şiiri, Nedim ile daha da kendisidir, daha da yerlidir.

Anahtar Kelimeler: Mahallileşme, Nedim, şarkı, Nedimâne tarz.

LOCALIZATION AND NEDİM'S SONGS

ABSTRACT

Localization, which has its long roots back to centuries, even further accelerates in 18th century since the local elements, traditions and customs entered in the literature. Nedim, becomes one of the best representatives of this 18th century movement by using mostly local elements. With the influence of “koşma”s and “türkü”s Nedim’s songs were known widespread. His songs “kaside”s are all about İstanbul. His inspiration of his songs like “gazel”s comes from living beauties human.

* Yrd.doç. Dr, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Demirci Eğitim Fakültesi, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, rasiherkul@hotmail.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Thus Nedim had a tremendous role in purification Turkish Language by his participation in “localization movement” in 18th century. So, Divan poetry is more itself and more local together with Nedim.

Key Words: Localization, Nedim, song, Nedimâne style.

Giriş

Bir anlatımın içyapısını oluşturan en ince duygular, en yüksek düşünceler, sanat eseri hâline gelerek edebî hüviyet kazanır. Vezinli, kafiyeli sözlerin belli nazım şekilleriyle ifadesinin “şiiir” için yeterli olmadığını bilen divan şairleri de, edebiyatın ortak malzemelerini, nazım şekilleriyle ifade ederken yeni ve güzel bir söyleyişe ulaşmak için uğraşmışlar ve bu arzularını şiiirlerinde açıkça ifade etmişlerdir.

Divan edebiyatında, “18. yüzyıla gelinceye kadar, edebî türlerin hepsinde mükemmel eserler yazıldığı gibi, şiiirde de gerçek şiiirin en güzel örnekleri verilmiştir. Artık şairlerin yeni ve daha güzel eserler ortaya koymaları çok güçleşmiştir.” Bunun sıkıntısı, 18. yüzyılda hemen bütün şairlerde görülür. Şiiirin, genel hatlarıyla geleneğin bir devamı olduğu 18. yüzyılın başında yaşayan Sabit (Ö.1712), deyimlerden yararlanarak bir takım sanatlar, kelime oyunları yapmış olması dolayısıyla şiiirlerinin yeni olduğunu, yeni bir çığır açtığını söyler. Bu durum, 15.yüzyılda Necatî'den beri yapıla gelmiştir. 18. yüzyıla gelindiğinde, edebiyatın kendi yapısında, geçmiş yüzyıllara göre mahalli konulara ve tasvirlerle daha çok yer verildiği, halk zevkine yaklaşıldığı, konuşma dilinin şiiirde geniş ölçüde kullanıldığı görülür.¹

Edebiyatın kendi içinden millileşip yerlileşmesi olan, kökü geçen asırlara dayanan “mahallileşme cereyanı”, yabancı tesirlere rağmen, Türk zevki ve millî değerlerinin korunması sonucu ortaya çıkar.² Ortak bir kültür ve medeniyet içinde yer alsa bile, bir milletin edebiyatına, kendi yaşayışını, duygu ve düşünce dünyasını katmaması mümkün değildir. İslâm kültürü etkisiyle gelişen Türk edebiyatı, zaman içinde ortak İslâm edebiyatının bir parçası hâline gelirken kendi özelliklerini taşıyan edebiyatlarını da meydana getirir. Divan edebiyatı zaman içinde halk zevki ve sanatından çizgiler kazanırken,

¹ Hasibe Mazıoğlu, Nedim, Ankara, 1988, s. 64

² Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, 1971, s. 703

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

halk deyimleri ve söyleyişleri kullanılmaya başlanır.³ “Edebiyata yerli unsurların, gelenek ve göreneklerin girmeye başlaması hareketi” olarak “mahallîleşme”nin temsilcileri, başlangıç yıllarının -15. yüzyıl-tersine, birinci sınıf şairlerdir. Özellikle dil sahasında kendini gösteren “sadeleşme” hareketleri, “Mahallîleşme cereyanı” olarak 18. yüzyılda Nedim’de yeniden vücut bulur.

Divan Şiirinde Şarkı

Divan şiirinde çok önemli olan “dil ve ifade güzelliği, söyleyiş ustalığı”, kişinin yaratılışındaki şairlik yeteneğiyle ilgili olan şahsî kabiliyete bağlıdır. Bu yeteneğe sahip şairler, divan edebiyatını ortak malzemesini şahsî kabiliyetleriyle bir sanat eseri halinde biçimlendirmeyi başarmışlardır. Bu şairlerden biri olarak Nedim, özellikle gazelleri gibi şarkılarındaki söyleyiş güzelliğiyle de Türk dilinin en büyük ustalarından biridir.⁴ Nedim’de yeni olan dünyaya ve nesneye bakış açısı, kendini doğrudan, apaçık, söyleniş zorlamalarına gitmeden dile getirişidir. Yüzyılın bütün şairlerinde az çok bulunan yerli unsurlar, Nedim’in şiirlerinde daha fazladır. Bundan dolayı Nedim, XV. yüzyıldan beri görülen Divan edebiyatındaki mahallîleşme denilen yerlileşme akımının 18. yüzyılda en kuvvetli temsilcisidir.⁵

Lâle devrinde eğlence âlemlerinin doğurduğu bir ihtiyaç ile gelişen şarkı, Nedim ile yaygın bir hale gelir. Divan edebiyatında öteden beri yazılmış olan murabba’ın bestelenmiş şekli olan şarkı, divan şiirine Türkler tarafından kazandırılan bir şekil olarak bestelenerek söylenmek ve okunmak için yazılmıştır. Koşma ve türkülerin etkisiyle meydana gelen şarkı, XVIII. yüzyılda en bol ve güzel örneklerini verir. Yüzyılın divan şarkıları, halkın ve yüksek zümrenin neşe ve hicranda birleşmelerini sağlayan ortak şevk ve elem terennümleridir. Şarkılar, geniş zümrelere hitap ederek popüler bir özellik kazanınca yüzyılın sonlarında, “gazel”le yarışmaya başlar. Sade bazen öz Türkçe mısralarla söylenen şarkılar, seviyeli bir mûsikî ile icra edilerek, o zamana kadar görülmeyen ölçüde popüler bir tür haline gelir.

Yalnızca Türk edebiyatında görülen şarkı, Halk edebiyatındaki türkünün karşılığı olarak gösterilir.⁶ Türkü teriminin kaynağı Türk kelimesi olup, “Türki” kelimesinin değişmesiyle meydana gelmiştir.⁷ Türkü ile ilgili tanımlarda, onun, ezgiyle

³ Banarlı, a.g.e., s.745

⁴ Mazioğlu, a.g.e., s.60

⁵ Mazioğlu, a.g.e., s.64

⁶ Haluk İpekten, Eski Türk Edebiyatı-Nazım Şekilleri, Ankara, 1985, s.115

⁷ L. Sami Akalın, Edebiyat Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1972, s. 199

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

söylendiği ifade edilir. Böylece mani ve koşma tipindeki şiirler olan “türkü”nün, en önemli özelliğinin ezgiyle söylenmesi olduğu ortaya çıkar. Bir ezgiyle söylenen her türlü manzum parça halkça türkü kabul edilirken, “Eski mecmualarda divan şiirinin murabba’ları hatta gazelleri bile türkü başlığı ile” kaydedilir.⁸ Ali Şir Nevâî'nin Mîzânü'l-Evzân'ına göre eski “koşuk” tarzı, Sultan Hüseyin Mirza zamanında değişime uğrayarak “türkü” adını alır, ona vezin tahsis edilir, saraylarda fevkalâde büyük rağbet kazanır, bu tarzdaki eserlerle şöhret kazananlara da türkî-gûy lâkabı verilir.⁹ Buna göre türkü adlı ilk parçaların XV. yüzyıl başlarında Çağatay edebiyatında Doğu Türklerince kullanıldığı görülür. Anadolu sahası Türk edebiyatında ise, XVI. yüzyıldan öteye çıkmayan türkünün, şekil bakımından ilk örneğini Öksüz Dede verir.¹⁰

XV. ve XVI. yüzyıl şairlerinin divanlarında bestelenmek üzere yazılan, daha sonraları şekil ve konu yönüyle şarkı olarak isimlendirilecek olan pek çok murabba görülür.¹¹ Aynı vezinde, dörder mısralık bendlerin birleşmesiyle oluşan musammatlardan murabbalar, öteden beri kullanılan gelen şekillerdir. Murabbada, bendlerin son mısraları sadece kafiyeyle bağlandığı gibi (aaaa - bbba), aynen de tekrarlanabilir (aaaA-bbbA). Bu kafiye düzenleri, murabbanın klâsik şekilleridir.¹²

Murabbanın tanınmış örnekleri XV. yüzyılda Ahmet Paşa(Ö. 1497)'nin sanat çevresinde toplanan şairler tarafından verilir. Melihî'nin “gönül” redifli murabbaı, nazire geleneği içerisinde diğer şiirlerin söylenmesine yol açar. Bunlar, “şarkı” diye anılacak şiirlerin, murabba adıyla başladığını, bu tarz şiirlere murabba yerine şarkı denilmiş olabileceğini gösteren örneklerdir. Fakat bu tür şiirlerin şarkı adıyla Türk edebiyatında şiir ve mûsikî çığırı açacak şiirlere yol açması, sonraki yüzyılları bekler.¹³

XVII. yüzyılda, kafiye düzeniyle, klâsik murabba şekillerinden ayrılan ve “şarkı” diye isimlendirilen şiirler de yazılır. Şarkının birinci dördlüğündeki mısralar, birbiriyle kafiyeli olabileceği gibi (aaaa) farklılık da (abab) gösterebilir. Murabbada olduğu gibi şarkının da bir temel kafiyesi vardır. Bu kafiye, her dördlüğün son mısrasında tekrar edilir. Şarkının birinci dördlüğündeki ikinci mısra, hiç değiştirilmeden öteki dördlüklerin son mısraları olarak tekrar edilirse

⁸ M. F. Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, 1984, s. 275

⁹ M. Fuat Köprülü, “Tuyuğ”, Edebiyat Araştırmaları 2, İstanbul, 1985, s.212

¹⁰ M. Fuat Köprülü, Saz Şairler, C.II, İstanbul, 1940, 37-38

¹¹ İpekten, a.g.e., s.118

¹² İpekten, a.g.e., s.110

¹³ Ali Alpaslan, Ahmet Paşa, Ankara, 1987, s.14

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

“nakarat” adını alır. Şarkılar bestelenmek için yazıldığı için dörtlük sayıları azdır. En fazla beş dörtlük halinde yazılmıştır.¹⁴

Nedim ve Şarkı

Nedim’in yaşadığı devir, şairleri şarkılar yazmaya yöneltir. Bu arada şarkı, Nedim’in samimi, neşeli mizacına da çok uygun gelmiştir. Bundan dolayı Lâle devrinde Nedim’den başka şairler de şarkılar yazarken Nedim, neşeli yaratışı, duygularının samimîliği, dilinin güzelliği ve sadeliği ile şarkı şeklinde büyük bir başarı göstermiş, bu nazım şeklinin en ünlü şairi olmuştur.¹⁵

Şarkıyı yeniden canlandırması, onun en güzel örneklerini vermesi, Nedim’i diğer şairlerden farklı kılan, hayat karşısındaki tavrına bağlanmalıdır.¹⁶ Şarkılarının en güzeli olduğunu söylediği şarkısında, şarkı yazmadaki yerini kibar bir ifadeyle tasdik ettirmek ister.

Oldu bu şarkı hele şarkıların ber-cestesi
Dil-güşâdır çün sabâ her nâme-i âhestesi
Söz Nedîmindir ‘aceb tarz-ı hasendir bestesi
Güftesi ammâ ki bilmem besteden a’lâ mıdır (s.245)¹⁷

“Hele bu şarkı, şarkıların en güzeli oldu. Ağırdan söylenen her nağmesi, sabâ rüzgârı gibi gönle ferahlık veriyor. Şarkının sözü, Nedim’indir; bestesi de ne kadar güzeldir. Bilmem ama, güftesi, bestesinden daha güzel değil mi?”

Nedim’in divanında, “33 şarkı veya murabba” vardır. Bunlar için, müstakil bir bölüm ayrılan üç nüsha dışında, şarkılar, yazma nüshalarda ayrı bir bölüm ayrılmadan gazellerle birlikte alfabetik sıraya göre tertip edilmiştir.¹⁸

Nedim’in Şarkılarında Mahallîlik

1. Bakî, Şeyhülislâm Yahya ve Nâilî gibi şairler tarafından da zaman zaman kullanılan İstanbul Türkçesi, Nedim’in, gazelleri gibi şarkılarında da tabîî bir söyleyiş halini alır. Şair, şarkılarına kendi duygu, düşünce ve anlatım inceliğini, güzelliğini katarak, onları, “Nedimâne şiir” havasına sokar.

¹⁴ Cem Dilçin, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Ankara, 2000, s.214

¹⁵ Mazioğlu, a.ge., s. 45-46

¹⁶ Atilla Özkırımlı, Nedim, İstanbul, 1974, s.19

¹⁷ Nedim’in şarkıları için, en son olarak Dr. Muhsin Macit’in hazırladığı Nedim Divanı esas alınmıştır. Şarkı örneklerinin sonunda verilen sayfa numaraları söz konusu divanın sayfa numaralarıdır.

¹⁸ Muhsin Macit, Nedim Divanı, Ankara, 1997, s. XXXIII

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Der sana Nedimâ bunu tekrâr-be-tekrâr
Bîgâne ile etme sakın 'azm-i çemenzâr (s. 252)

"Nedim, sana bunu tekrar tekrar söyler; tanımadığın kimselerle sakın kırlara, bahçelere gitmeyesin."

Hamdır mîve-i vaslım sana olmaz dersin
Olsun ey tâze nihâl-i çemen-i cân olsun (s. 260)

"Vuslat meyvem hamdır, sana olmaz, dersin, olsun, ey can bahçesinin taze fidanı olsun."

Senin her cevrine bin cân ile sabr eylerim ammâ
Beni pek öldürür ey bî-vefâ illerle bâzârın (s. 255)

"Senin cefalarına bin can ile sabrederim ama ey vefasız, ellerle pazarlık edip anlaşman beni pek öldürür."

Nedîm-i zâra benzer 'âşıkım yokdur demişsin sen
Efendim işte vardır ben esîrin ben giriftârın (s. 255)

"Çaresiz Nedim'e benzeyen bir âşığım yoktur, demişsin; aman efendim, işte ben tutkunun, ben esirin varım ya..."

Sen de gel gâhîce hâlî kalmasın cânâ yerin
Suç benim olsun beni döğsün duyarsa mâderin (s. 247)

"Cânâ, ara sıra sen de gel, yerin boş kalmasın, annen duyarsa suç benim olsun, beni döğsün."

Kim öğretti sana cânâ bu denlü şive vü nâzı
Ki dâ'im böyle nâz ile güler nâz ile söylersin (s. 256)

"Bu kadar eda ve nazı, sana kim öğretti ki her vakit böyle nazla güler, nazla konuşursun?"

2. Şarkılardaki sadelik, şairin duygularının paralelinde yürür. Nedim, sevgilisi seslenirken tıpkı bir sohbeti sürdürür gibi, konuşma dilinin sadeliğinden, akıcılığından yararlanır.

Sen böyle soğuk yerde niçin yatar uyursun
Billâhi döğer dur hele dâyen seni görsün
Dahi küçüceksin yalnız yatma üşürsün
Serd oldu hevâ çıkma koyundan kuzucuğum (s. 252)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

“Sen böyle niçin soğuk yerlerde yatıp uyuyorsun? Dadın seni böyle görse, döver vallahi, gör de bak. Daha küçüceksin; yalnız yatma, üşürsün; koynumdan çıkma yavrum, havalar soğudu artık.”

3. Yeni hayat sahnelerini ve günlük hayat izlenimlerini daha geniş ölçüde dile getiren Nedim, özellikle gazelleri gibi şarkılarında da gönlünün heveslerini terennüm ederken ilhamının kaynağı, hayatta yaşayan gerçek insan güzelleri olur.¹⁹

Dur zuhûr etsin hele her gûşeden bir dil-rubâ
Kimi gitsin bağa doğru kimi sahrâdan yana (s. 244)

“Dur hele, her köşeden gönül alıcı bir güzel çıksın, kimi bağa, kimi kıra gitsin.”

Tıfl-ı nâzım cümle gördüm deyu aldatma beni
Görmedin bir hoşça sen dahi o dil-cû gülşeni (s. 244)

“Nazlı yavrum! Ben, bütün o eğlenceleri gördüm, diye beni aldatma; o gönül alıcı bahçeyi sen daha iyice görmedin.”

Meğer zâlim kaçup tenhâca Sa'd-âbâd'a dek gitmiş
Temâşâ eylemiş âlâyımı şevketlü Hünkârın (s. 255)

“Meğer, zalim kaçıp, yalnız başına Sa'dâbâd'a kadar gitmiş, şevketli Hünkâr'ın alay törenini seyretmiş...”

4. Nedim'in şarkıları baştan geçmiş bir macerayı adeta hikâye eder, yaşanmış hissi verir: “Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâd'a” nakaratlı şarkısında sevgiliye dil dökerek yanına alan, Beşiktaş iskelesinde emre hazır bekleyen üç çifte kayığa binip onunla Sa'd-âbâd'a giden, orada eğlenen, dünyadan kâm alan, havuz kenarında dolaşan, şarkılar okuyup gazel söyleyen, iskeleye doğru gizli yollardan geçerek giden Nedim, açıkça görülür.

Bir safâ bahş edelim gel şu dil-i nâ-şâda
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâd'a
İşte üç çifte kayık iskelede âmâde
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâd'a (s. 264)

“Gel, şu muradına ermemiş gönle bir zevk tattıralım: Hadi servi boylum yürü de Sa'd-âbâd'a gidelim! İşte üç çifte kayık,

¹⁹ Mazioğlu, a.g.e., s. 46

iskelede hazır bir halde bekliyor; hadi servi boylum yürü de Sa'd-âbâd'a gidelim.”

Geh varup havz kenârında hırâmân olalım
 Geh gelüp kasr-ı cinân seyrine hayrân olalım
 Gâh şarkı okuyup gâh gazel-hân olalım
 Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâd'a (s. 264)

“Kâh gidip havuz kenarında dolaşalım; kâh gelip Kasr-ı Cinân'ı hayranlıkla seyredelim; kâh şarkı söyleyelim, kâh gazel okuyalım. Hadi servi boylum, yürü de Sa'd-âbâd'a gidelim.”

5. XVIII. yüzyılın başlarında Nevşehirli İbrahim Paşa'nın Sadrazam olmasıyla başlayan daha sonraları “Lâle devri” diye adlandırılacak olan devirde, gerek padişah ve yöneticiler gerekse halk, uzun süren savaşların, acı yenilgilerin verdiği huzursuzluktan sıyrılmak, biraz da dünyanın güzelliklerinden, mutluluklarından yararlanmak isterler. Devrin zevk ve eğlence içinde geçen yılları, ülke ve devlet yararına yenilik hareketlerine ve girişimlerine de sahne olur. Bu devrin İstanbul'u; camileri, mescitleri, kandilleri, şadırvanları, çeşmeleri, sarayları, köşkleri, kasırları, yalıları, hanları, hamamları, bahçeleri ve tepeleriyle, Kâğıthane, Göksu, Çırağan, Üsküdar, Beşiktaş gibi semtleriyle Nedim'in şiirlerinde yer alır. İstanbul çocuğu olan Nedim, şarkılarıyla da İstanbul'u ebedileştiren bir şair olma özelliğini taşır.

Nedim şarkılarında da Lâle devri İstanbul'unun eğlence köşklarinden Sa'd-âbâd'ı, Feyz-âbâd ve Âsâf-âdâd'ı, Şeref-âbâd ve Kasr-ı cinân'ı, lâle bahçelerinde geceleri düzenlenen Çırağan eğlencelerini ve oralarındaki bayram günlerinin neşesini ve güzelliğini büyük bir şevkle anlatır. Bahçelerle, bağlarla süslenerek bir eğlence yöresine dönüştürülen Kâğıthane deresinin iki yanına verilen ad olan Sa'dâbâd, Nedim'im şarkılarında en çok sözünü ettiği bir mekândır.

Şevket ü şân u celâlin dâimâ olsun mezîd
 Kıldı Sa'd-âbâdı teşrîf-i hümâyûnun sa'îd (s. 241)

derken şanının, azametinin daima artmasını dilediği padişahın Sa'd-âbâd'ı mesut ettiğini söyler.

Ûyd gelsin bâ'is-i şevk-ı cedîd olsun da gör
 Seyr-i Sa'd-âbâd'ı sen bir kere ıyd olsun da gör
 Gûşe gûşe mihrler mehler bedîd olsun da gör
 Seyr-i Sa'd-âbâd'ı sen bir kere ıyd olsun da gör (s. 243)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 4/5 Summer 2009*

“Bayram gelsin, bize yeni yeni neşeler getirsin de gör. Sen Sa’d-âbâd gezintisini hele bir bayram olsun da gör. Her köşeden aylar, güneşler çıksın da gör. Sen Sa’d-âbâd gezintisini hele bir bayram olsun da gör”

Gel behey bîgâne-meşreb gel yeter nâz eyleme
Çık benimle seyr-i Sa’d-âbâd-ı nev-peydâyı gör (s. 244)

“ Gel behey, yabancı huylu, gel yeter naz etme! Benimle, yeni oraya çıkan Sa’d-âbâd’ı seyr çikalım.”

Şimdi Sa’d-âbâda gelmiş cüst ü cû eyler seni
N’işlemiş aşkın Nedim-i zâra gör hercâyı gör (s.245)

“ Şimdi Sa’-âbâd’a gelmiş, seni arayıp sorar, aşkın, çaresiz Nedim’e ne etmiş, nasıl serseri etmiş gör.”

Şimdi Sa’d-âbâda bak evvelkinden a’lâ mıdır
Gör hele dünyâyı eski bildiğin dünyâ mıdır (s. 245)

“Sa’d-âbâd’a şimdi bak, eskisinden daha güzel değil mi? Baksana, dünya bile, eski bildiğin dünya mıdır?”

Gel hele bir kerecik seyret göze olmaz yasağ
Oldu Sa’d-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bağ (s. 247)

“Gel hele, bir kere seyret, göze yasak olmaz. Sevdiğim, Sa’d-âbâd, şimdi dağ üstü bağ oldu.”

Andırır kasr-ı cinânı bu dil-i nâ-şâda
Nice akmaya gönül su gibi Sa’d-âbâda (s. 260)

“Bu kederli önlüme cennet köşklerini hatırlatan Sa’d-âbâd’a gönül, nasıl su gibi akmasın.”

Bir safâ bahş edelim gel şu dil-i nâ-şâda
Gidelim serv-i revânım yürü Sa’d-âbâda (s. 264)

“Gel, şu muradına erememiş gönüle bir zevk tattıralım: Yürü, Sa’d-âbâd’a gidelim servi boylum!”

Var mı bir yer sahn-ı Sa’d-âbâd-ı nev-peydâ gibi (s. 268)

“Sa’d-âbâd gibi yeni ortaya çıkmış bir yer var mı?”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Seyr-i Sa'd-âbâda birkaç defa vardık bî-karâr
Gelmedin ey bî-vefâ maksûdun istiğnâ gibi (s. 268)

“ Birkaç defa huzursuz bir şekilde Sa'd-âbâd'ı gezmek için vardık. Ey vefasız, gelmedin, daha fazlasını ister gibisin.”

Kâğıthane'deki köşklere biri olan Feyz-âbâd ile Beşiktaş'ta yaptırılan bir saray olan Asaf-âbâd'ın güzelliklerinden söz ederken bile Sa'd-âbâd'a paha biçemez.

Gâhi Feyz-âbâda doğru 'azmedüp eyle safâ
Asaf-âbâda gelüp gâhî salın ey meh-likâ
Gel hele gör sahn-ı Sa'd-âbâda hiç olmaz bahâ
İydir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum (s. 251)

“Kâh Feyz-âbâd köşküne doğru giderek eğlen; kâh da Âsaf-âbâd'a gelip salın ey ay yüzlü. Hele Sa'd-âbâd'ı bir görsen. Ona hiç paha biçilemez. Bayramdır, o nazlı yürüyüşünle gezmeye çık, kurban olduğum!”

6. Çırâğân eğlenceleri de Nedim'in şarkılarına girer.

Gülîstan lâle-i ahmerle pür-zîb oldu ser-be-ser
Çırâğân faslı ıyd eyyâmıdır şevketlü hünkârım
Karâr etsin mi İstanbulda şimden sonra hâtırlar
Çırâğân faslı ıyd eyyâmıdır şevketlü hünkârım (s. 253)

“Gülbağçesi, baştanbaşa lâlelerle süslendi. Şevketli hünkârım, Çırâğân faslı, bayram günüdür. Gönüller, İstanbul'da şimdiden sonra dinlensin. Şevketli hünkârım, Çırâğân faslı, bayram günüdür.”

Erişdi nev-bahâr eyyâmı açıldı gül ü gülşen
Çırâğân vakti geldi lâlezâr'ın dîdesi rûşen
Çemenler döndü rûy-ı yâre reng-i lâle vü gülden
Çırâğân vakti geldi lâlezâr'ın dîdesi rûşen (s. 258)

“İlkbahar geldi, gül ve gül bahçesi günleri açıldı. Lâlezâr'ın da gözleri aydın olsun, Çırâğân safası zamanı geldi. Çimenler gül ve lâlenin renginden yârin yüzüne benzedi. Lâlezâr'ın da gözleri aydın olsun, Çırâğân safası zamanı geldi.”

Olub Gülşen çırâğân ile pür-şevk ü neşât-efzâ
Zemîni lâlezârın nûrdan tâvûsdur gûyâ
Hezârâ müjde kim açıldı rûy-ı gonca-i zîbâ
Çırâğân vakti geldi lâlezâr'ın dîdesi rûşen (s. 258)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

“Gül bahçesi, Çırâğan eğlencesinden zevk, arzu ve neşeyle doldu. Lâlezâr’ın zemini sanki nurdan bir tavus... Bülbüle müjde verin ki süslü goncanın yüzüz açıldı; Lâlezâr’ın da gözleri aydın olsun, Çırâğan safası zamanı geldi.”

Yine bezm-i çemene lâle fûrûzan geldi
Müjdeler gülşene kim vakt-i çırâğan geldi
Bülbül âteş saçarak bezme gazel-hân geldi
Müjdeler gülşene kim vakt-i çırâğan geldi (s. 265)

“Lâle, bahçeye, yine yanıp tutuşarak geldi; gül bahçesine müjdeler olsun ki, Çırâğan safası zamanı gelmiştir. Bülbül, keyfe gelip meclise gazel okuyarak geldiğine göre, Çırâğan vakti gelmiştir; gül bahçesine müjdeler olsun!”

Seyr olup raksı yine dil-ber-i mümtâzların
Yine eflâke çıkar nâleleri sazların
Câna ateş bırakır şu’lesi âvâzların
Müjdeler gülşene kim vakt-i çırâğan geldi (s.265)

“Seçkin dilberlerin oyunları yine seyredilecek; sazların iniltileri yine göklere çıkacak; yanık seslerin alevleri, yine canları ateşe verecek. Gül bahçesine müjdeler olsun, Çırâğan safası zamanı geldi.”

Bahâr eyyâmıdır zevk-ı gülistân vaktidir şimdi
Açıldı lâleler seyr-i çırâğan vaktidir şimdi
Çemen faslı nevâ-yı ‘andelîban vaktidir şimdi
Açıldı lâleler seyr-i çırâğan vaktidir şimdi (s. 267)

“Şimdi, bahar günleridir gülistan zevkidir. Lâleler açıldı, şimdi Çırâğan seyri vaktidir. Şimdi, çemen faslı, bülbül nağmesi vaktidir. Lâleler açıldı, şimdi Çırâğan seyri vaktidir.”

7. Sevgilisini davet ettiği Sa’d-âbâd’dan söz ederken Kâğıthane’deki köşklere biri olan “Kasr-ı cinân”dan da söz eder:

Geh varup havz kenârında hırâmân olalım
Geh gelüp kasr-ı cinân seyrine hayrân olalım
Gâh şarkı okuyup gâh gazel-hân olalım
Gidelim serv-i revânım yürü Sa’dâbâda (s. 264)

“Kâh gidip havuz kenarında dolaşalım; kâh gelip Kasr-ı cinân’ı hayranlıkla seyredelim; kâh şarkı söyleyelim, kâh gazel okuyalım. Haydi selvi boylum, yürü Sa’d-âbâd’a gidelim.”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

8. Devrin önemli olayları, Nedim başta olmak üzere şairlerin divanlarına girer. Şairler çevrelerini konu etmeye başlarlar, anlatılan soyut hayalî bir yer değil İstanbul'un kendisidir. Diğer şiirler gibi şarkılarda da güzeller, olaylar, eğlenceleri ve mevsimleriyle yaşanan bir İstanbul vardır.

Dil senin sohbetine tâlib ü râğıbdır pek
Şevkımız tal'at-ı pür-nûruna tâlibdir pek
Hele Top-hâne günü olsa münâsibdir pek
Gel benim kaşı hilâlîm bize bir ıyd idelim (s. 250)

“Gönül senin sohbetini pek çok istemektedir. Arzumuz nur gibi parlak yüzünü görmektir. Hele Tophane günü olursa pek uygun olur. Hilâl kaşım bize gel de bir bayram edelim.”

Boyuna postuna, güzel kaşlarına kapıldığı, bakışına sevdalandığı külhanî çapkını şöyle davet eder:

Geçersen semtimizden yolun uğrarsa Beşiktaş
Efendim gel mürüvvet kıl senindir bende vü hâne (s.262)

“Semtimizden geçersen, yolun Beşiktaş'a uğrarsa, lûtfet bize buyur; ev de kölen de senindir.”

Yaklaştı şitâ ebr-i siyâh tutdu cihânı
Kalmadı sabânın gezecek tâb u tüvânı
Kurbânım olam geçdi Boğaz seyri zamânı
Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucuğum (s. 252)

“Kış yaklaştı; kara bulutlar ortalığı aldı; rüzgârın bile esecek dermanı kalmadı; kurbanım olayım, Boğaz gezintisi zamanı da geçti. Havalar soğudu; kuzucuğum konumdan çıkma.”

Nedim,
İyd yaklaştı Nedîmâ benden âyâ neylesin
Bir kasîdeyle yine 'arz-ı hüner mi eylesin
Yohsa bir nâzûk edâ tâze gazel mi söylesin
Her ne emrin varsa hünkârım buyur fermân senin (s. 257)

şarkısıyla devrin “arz-ı hüner” için kaside veya gazel söyleme geleneğini dile getirir. Kaside yazmasını gerektiren durumlarda şarkıya başvurarak, İstanbul'u semtleri ve medenî eserleriyle de tanıtılır.²⁰

²⁰ Özkırmılı, a.g.e., s. 17

Bî-hamdilillâh Revân açıldı zevk u şekvâ mu'tâd ol
 Meserret vaktidir rûh-ı revânım gül açıl şâd ol
 Dil-i düşmen harâb oldu safâlarla sen abâd ol
 Meserret vaktidir ruh-ı revânım gül açıl şâd ol (s. 248)

şarkısıyla esasen kasidelerin sunulmasının bir gelenek olduğu olay olarak Revan fethini konu edinir.

Yine, “Kangı gün teşrîf eder şâhım deyü cân atmada” ve “Anı zinetler ile yaptırdı sadr-ı a'zamın” diyerek padişahı, Salacak'ta sadrazamının yaptırdığı bir köşk olan Şeref-âbâd'a yazdığı şarkıyla davet eder.

Vasf-ı hüsn ü behceti bir vech ile sığmaz dile
 Gel Şeref-âbâdı gör şevketlü hünkârım hele
 Anlanılmaz hak bu kim ârâyişi takrîr ile
 Gel Şeref-âbâdı gör şevketlü hünkârım hele (s. 261)

“Güzelliğinin vasfı, bir şekille gönüle sığmaz, Şevketli hünkârım, gel hele, Şeref-âbâd'ı gör. Doğrusu, onun süsü, güzelliği açıklamayla anlaşılmaz. Şevketli hünkârım, gel hele, Şeref-âbâd'ı gör.”

8. Nedim'in şarkılarında da yerli unsurlar olarak giyim-kuşam, halkın âdetleri, gelenekler geniş ölçüde yer alır. O günün güzeli, tülbindin fes üzerine kaş şeklinde bir aşağı bir yukarı sarılarak yapılar “civankaşı sarık” giyermiş. İnce yün kumaştan yapılmış dar elbise giyen güzellerin kumaşları gül gül desenli veya gül renkli olurmuş. Samur kürküne gül pembe şal saran güzeller, külâhlarını yana eğerlermiş. Delikanlılar da altın kemerli ve bellerinde hançer taşırlarmış.

Sînemi deldi bu gün bir âfet-i çâr-pâreli
 Gül yanaklı gülgülî kerrâkeli mor hâreli
 Çifte benli sim gerdenli güneş ruhsâreli
 Gül yanaklı gülgülî kerrâkeli mor hâreli (s. 266)

“Bu gün, dört etekli, gül yanaklı, kerrâkesi pembe mor hâreli, çifte benli, gümüş gerdanlı, güneş yüzlü bir âfet sinemi deldi.”

Bir cüvan kâşî sarık sarmış efendim başına
 Sürme çekmiş 'itr-ı şâhîler sürünmüş kaşına (s. 266)

“Efendim, başına civankaşı bir sarık sarmış, gözüne sürme çekmiş, kaşına güzel okular sürünmüş.”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 4/5 Summer 2009*

Kaplayıp gülpembe şâli ferve-i semmûruna (s. 251)
 “Samur kürküne gülpembe şalı kaplayıp”

Neden eşkestedir taraf-ı külâhın (s.257)
 “Külâhın neden bir yana eğiktir.”

Zer kemerli beli hançerli civânân anda (s. 261)
 “Altın kemerli, beli hançerli delikanlılar orda”

Güzeller, dışarıya yalnız çıkmazlarmış, onlarla ilgilenen
 dadıları olurmuş.

Yeter karışmasınlar sana gayrı dâye vü lâlâ (s. 256)

9. Nedim, yaşadığı devrin İstanbul'unu şarkılarında nasıl
 yansıtmışsa, İstanbul Türkçesinin de en güzel örneklerini verir.
 Dilindeki sadelik, duygularının paralelinde yürür.

Tıfl-ı nâzım sevdiğim bir iki gün sabret hele
 “Nazlı yavrum, sevdiğim hele bir iki gün sabret.”

İ'tizâr etme Nedîmâ sana kurbân olsun
 “Özür dileme, Nedim sana kurban olsun”

Billâhi döğêr dur hele dâyen seni görsün
 “Dur hele, dadın seni görürse billâhi döğêr.”

“Şunu söyleyen olmaz mı, Sevdiğim bir iki gün sabret hele,
 Gel yeter nâz eyleme, Suç benim olsun, Kurbanın olam, Bilmem ne
 demek istedi, Kim öğretti sana, Yeter karışmasınlar sana gayri, Eğer
 sen gelmez isen, Olur mu, Ne olur, Bir iki gün, Değme bir dilber
 beğenmez, Pek recâ ederim, unutmama...” gibi ifadelerle Nedim,
 şarkılarında konuşma dilinin sadeliğinden ve akıcılığında yararlanır.
 Nedim'in “şiiirlerinde çok kullandığı konuşma dilinin canlılığı ve
 kıvraklığı Bakî ve Şeyhülislâm'dan beri gelen İstanbul şivesinin ince
 ve tatlı ifadesi onun şiiirine ayrı bir güzellik vermiştir.”²¹

Şunu söyleyen olmaz mı kadehkâre 'aceb (s. 240)
 Pek recâ ederim unutmama güzel başın için (s.250)
 İ'tizâr etme Nedîmâ sana kurbân olsun (s. 250)
 Kim öğretti sana cânâ bu denlü şîve vü nâzı (s. 256)
 Yeter karışmasınlar sana gayrı dâye vü lâlâ (s. 256)
 Eğer sen gelmez isensen ben 'azm ederim ammâ (s. 259)

²¹ Mazıoğlu, a.g.e., s. 60

İstanbul şivesiyle ince, nazik konuşmalar Nedim'in ifadesinde bir özellikler olarak kendini gösterir: "Bâri sen, Bak nedir, Gör biraz gelsin de gör, Biz de varsak mı efendim, Gel hele bir kerecik, İster isen, , Kerem kıl, Güzelsin, bî-bedelsin, şuhun..., Gidelim, görelim, Ben kulun sordum, İzin olursa eğer, Efendim sevdiğim, Her ne emrin varsa, İster isen, Hele ben sana efendim..."

"Çık benimle, Gör neler yaptı, Gör hele dünyayı, Sen de gel, Gel benim, Çık nâz ile, Gel hele gör, Dök zülfünü, Ver hükmünü, Biraz gel, dinle, seyret, Yakın gel kaçma..." gibi emir kipindeki söyleyişlerde bile bir nezaket, incelik vardır.

Külhanbeyi tarzına yakın, pervasız ifadeler de, Nedim'in diğer değişik dil kullanımlarıdır: "A zalim, bari lutfeyle, Felek... el verdi, yardım etti..., Billâh... yeter ki senin olayım, Yamansın, zalim yamansın..."

Gece yıldız sayarken bu dil-i nâlânım
Doğdu nâğâh güneş gibi meh-i tâbânım (s. 249)

"Bu inleyen gönlüm, gece yıldız sayarken (bir türlü uyuyamazken) parlak ay yüzlüm, ansızın güneş gibi doğuverdi." derken de bir deyim kullanır.

"Kuzucağım, n'işlemiş, n'eylemiş, n'itmiş, biricek..." gibi söyleyişler de Nedim'in şarkılarında karşılaşılan ses olayına dayalı ifadelerdir.

Bir devrin yeni hayat sahnelerini, günlük hayat izlenimlerini anlatarak Divan edebiyatının bir alanda ve belli bir oranda açılımını sağlaması açısından Nedim'in şarkıları dikkate değerdir. Bu şarkılar, klâsik şiirin tamamen bir taklitten ibaret olmadığını gösteren millî bir nazım şekli olarak şarkının en güzel örnekleridir. Gördüklerini, duyduklarını Divan edebiyatı tekniği içinde mümkün olabildiği kadar olaya, duruma uygun olarak kaydetmede Nedim'in şarkılarının, özellikle kasideleri yanında ayrı bir yer tuttuğu görülüyor. Çünkü Nedim, gazelleri gibi şarkılarını da gerektiği, mecbur kaldığı için değil, kişiliğine ve yapısına uygun düştüğü için yazmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

KAYNAKÇA

- AKALIN, L. Sami, Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Varlık Yayınları, İstanbul, 1970
- ALPASLAN, Ali, Ahmet Paşa, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987
- BANARLI, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, MEB Yayınları, İstanbul, 1971
- DİLÇİN, Cem, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1983
- İPEKTEN, Haluk, Eski Türk Edebiyatı-Nazım Şekilleri, Birlik Kooperatifi Yayını, Ankara, 1985
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, İstanbul, Diyanet İşleri başkanlığı Yayınları, 1984
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, Saz Şairleri, C.II, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1940
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, Edebiyat Araştırmaları 2, Ötüken, İstanbul, 1985
- MACİT, Muhsin, Nedîm Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997
- MAZIOĞLU, Hasibe, Nedim, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988
- Kamûs-ı Türkî, Şemsettin Sami, 2. baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1987
- ÖZKIRIMLI, Atilla, Nedim, Toker Yayınları, İstanbul, 1974